

Милена Пешић*

Институт за политичке студије, Београд

Сања Стошић

Институт за политичке студије, Београд

КРИТИЧКА АНАЛИЗА ДИСКУРСА И ПОЛИТИКА**

Сажетак

Циљ овог рада је сагледавање могућности критичке анализе дискурса да у складу са њеним полазиштима, аналитичким методама и теоријским концептима понуди адекватан третман политичких проблема, односно тумачења политичких дискурса. С тим циљем најпре смо приказали главна схватања и концепте ЦДА, потом их приказали у контексту њиховог функционисања спрам дистинктивних одлика политичког дискурса.

Кључне речи: критичка анализа дискурса, политика, моћ, идеологија, дискурс, контекст, значење

1. КРИТИЧКА АНАЛИЗА ДИСКУРСА

Концепт дискурса уско је повезан са конструктивистичким схватањем о природи сазнања и кључној улози језика у процесу социјалне конструкције значења. За разлику од традиционалног

* Електронска адреса ауторке: milena.pesic@gmail.com

** Овај чланак настао је у оквиру рада на пројекту број 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја републике Србије.

епистемолошког уверења да у процесу сазнавања света непосредно откривамо објективна својства појава, која су израз њихове „праве” и непромењиве природе, полази се од идеје да су језичке категорије посредством којих мислимо о појавама, тј. кодирамо стварност, заправо социјални, културни и историјски конструкти.¹ Општа структура од које полази критичка анализа дискурса јесте познати Халидејев (*M. Halliday*) оквир: језик функционише на три нивоа: на идејном, релационом и текстуалном нивоу – он пружа конструкције за представљање искуства о свету; посредством њега остварују се сви друштвени односи и производе текстови; језик повезује значења са њиховим говорним и писаним изразима. Значења ових језичких израза упућују на феномене у друштвеној стварности, тако да је „социјално уграђено у граматичко ткиво језика”.² Однос између дискурса схваћеног као „начин означавања одређеног домена социјалне праксе и то из одређене перспективе”³ и друштвених структура Феркоф (*N. Fairclough*) одређује дијалектички. Дискурс је истовремено и друштвено конструисан, али и има улогу у изградњи и репродукцији друштвених структура и односа; „поред тога што је одређен друштвеним структурама, дискурс остварује ефекте на друштвене структуре и доприноси постизању друштвеног континуитета или друштвених промена”.⁴ Разматрањем специфичних инстанци језика, попут текстова или социјалних интеракција, могу се открити друштвени односи које дискурси одражавају, конфигуришу или репродукују, али и сазнати много о социјалном контексту у који су ти односи уграђени. Реч је о томе да је свака конкретна језичка реализација дискурса остварена избором одређених језичких јединица/граматичких категорија. Будући да је језик функционално варијабилан семиотички систем, он своју функцију добија у контексту. Његов семиотички потенцијал читује се у избору које правимо при употреби језика у одређеном контексту.

1) Јелена Пешић, Милена Пешић, „Унапређивање демократских капацитета медијске комуникације и критичка анализа дискурса”, *Политичка ревија*, бр. 4/2011, Институт за политичке студије, Београд, 2011, стр. 480.

2) Lilie Chouliaraki, Norman Fairclough, *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1999, стр. 140.

3) Norman Fairclough, *Critical discourse analysis: The critical study of language*, Routledge, London, 1995, стр. 4.

4) Norman Fairclough, *Language and power*, Longman, London, 1989, стр. 3, 37.

Полазећи од централне улоге коју дискурси имају у функционисању друштвеног и политичког живота, критичка анализа дискурса (ЦДА),⁵ као интердискурзивно поље унутар хуманистичких и друштвених наука, развила је препознатљив приступ у проучавању употребе језика, односно, улоге језика у друштву, у експлицитно политичкој перспективи, посебно у смислу фокусирања на начине којима се интереси доминантних друштвених група/структура промовишу и намећу посредством дискурса. С једне стране позајмљујући премисе и методе из лингвистике, а с друге стране еклектички⁶ се базирајући на читавом низу социолошких и друштвених теорија, ЦДА приступа анализи текстуалних и других остварења дискурса, настојећи да у њима открије начине на које дискурси идеолошки делују.

Приступ анализи је троделан, она почиње описом конкретног текстуалног/интеракцијског остварења дискурса, наставља се тумачењем (анализом) описа, односно ситуирањем текста као дискурса и завршава објашњењем релација између дискурса и друштвеног значења, односно вандискурзивне/екстрасемиотичке стварности (друштвени односи и процеси, институције, социјални актери...). На тај начин повезују се анализе микроструктура језика/текстова са друштвеним макроструктурама, у том смислу што се текстови посматрају као места борбе, јер њихова анализа показује трагове различитих дискурса и идеологија.

Иако у овом раду термин ЦДА користимо у инклузивном смислу, како би означили широки теоријски захват различитих усмерења, спорно је питање да ли се она може сматрати једном тенденцијом или покретом. У оквиру њених проучавања могуће је уочити различите трендове, међу којима се посебно издвајају дискурсно-историјски приступ

5) У наставку теста користићемо скраћеницу ЦДА (*Critical discourse analysis*).

6) ЦДА је тако у стању да се ослони на огромну и помало контрадикторну панораму идеја о друштву, која обухвата мислиоце од Маркса, преко Грамшија и Хоркхајмера до Гиденса, и огромну разноликост приступа језику и комуникацији, који се одвијају унутар теоријских оквира М. Бакхтина, М. Фукоа, Ј. Хабермаса и М. Халидеја, наизглед без икаквог схватања потребе да се оправда тај еклектицизам, или да систематизује своју интелектуалну базу, осим повезивањем ових појмова нејасно са феноменима касне модерности (потрошачки капитализам, комодификација, постизање и консолидација хегемоније кроз идеолошку манипулацију). Ruth Breeze, "Critical discourse analysis and its critics", *Pragmatics*, 21:4, International Pragmatics Association, 2011, стр. 501.

Рут Водак (*Ruth Wodak*), дијалектичко-релацијски приступ Ферклофа (*Fairclough*), социокогнитивистички приступ Ван Дајка (*Teun van Dijk*), когнитивно-језички приступ Чилтона (*Chilton*), критичка анализа метафора Чартериса и Блека (*Charteris-Black*). У тумачењу и објашњавању односа који се успостављају између текстуалних избора унутар конкретног текста и њихове употребе и дејства у политичким контекстима, зависно од приступа, различити аспекти добијају главну улогу посредовања између језика и политике: то може бити утицајни поредак, историја, дискурзивна пракса, друштвена спознаја, когнитивни процес или концептуална теорија метафоре.⁷

Један од руководећих интереса ЦДА може се одредити као, „разумевање улоге дискурса, његових интенција, односно комуникационих намера учесника интеракције који се њима служе, конкретних социјалних активности које се реализују посредством језика”. С друге стране, предмет проучавања су и саме језичке/комуникацијске структуре: репрезентације дискурса који се остварују посредством одређене језичке, реторичке, синтаксичке и семантичке организација текста. У реализацији ових циљева користе се различите стратегије кодирања, које у основи представља ’начин организације система категорија и тражења веза међу њима, према одређеном парадигматском моделу’.⁸

2. КРИТИЧКА АНАЛИЗА ПОЛИТИЧКОГ ДИСКУРСА

Као самосвесни покрет са експлицитним планом, ЦДА обилује дефиницијама шта би она требало да буде и шта треба да ради. Оне су неретко веома политизиране: „објаснити постојеће конвенције као исход односа моћи и борбе за власт”.⁹ Може се рећи да у ЦДА постоји општи консензус о два њена суштинска елемента: израженој бризи због деловања идеологије и моћи у друштву; и специфичном интересовању

7) Laura Filardo-Llamas, Michael S. Boyd, “Critical discourse analyses and Politics”, in: *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (eds. John Flowerdew, John E. Richardson), Routledge, London, 2017, стр. 315.

8) Милена Пешић, „Дискурс и национални митски наратив – о косовском миту”, у зборнику: *Дискурс и политика*, (приредили: Дејана Вукасовић, Петар Матић), Институт за политичке студије, Београд, 2019, стр. 352.

9) Norman Fairclough, *Language and power*, нав. дело, стр. 2.

за начине на који језик доприноси њиховом одржавању, али и открива њихово деловање. Својим снажним интересовањем за моћ и идеологију, ЦДА природно дели интересовања са политиком и политичким актерима, а велики део активности на овом пољу посвећен је политичком дискурсу.

Сам термин политички дискурс потенцијално је двосмислен. С једне стране он може означавати дискурс који је сам по себи политички, а с друге стране тип дискурса који припада једној одређеној области друштвене делатности.¹⁰ Како примећује Ван Дајк, сваки покушај исцрпнијег или прецизнијег одређења политичког дискурса води или преширокој или преуској дефиницији. Она која полази од политичких актера, аутора политичких текстова и политичара, искључује грађане који као политичка публика представљају учеснике политичких процеса, а када их обухвати заједно са њиховим удружењима, организацијама и институцијама, набрајању нема краја. Исто важи и за одређења која полазе од политичких активности или пракси. Можемо, предлаже аутор, узети „цео контекст као пресудан категоризацију дискурса као 'политичког' или не. Учесници и акције су део таквих контекста, али ми можемо даље анализирати такве контексте у широкој мери између политичких и комуникативних догађаја и сусрета, са сопственим подешавањима (време, место, околности), пригодама, намерама, функцијама, циљевима и правним или политичким импликацијама.” Ова интеграција политичких текстова и контекста у „политичке сусрете“ може се, коначно, апстрактније окарактерисати као остварење одређених политичких тежњи и циљева, попут доношења или утицаја на политичке одлуке, односно одлуке које се односе на заједничко деловање, расподелу друштвених ресурса, успостављање или промена званичних норми, прописа и закона итд.¹¹ Међу истраживачима је најраспрострањенија употреба политичког дискурса у значењу дискурса који се реализује у политици као друштвеној активности и који производе углавном политичари у својим званичним професионалним улогама и институционалном окружењу.

10) John Wilson, "Political Discourse", in: *The Handbook of Discourse Analysis* (eds. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton), Blackwell Publishing, Oxford, 2003, стр. 398.

11) Teun A. van Dijk, "What is Political Discourse Analyses?", Internet, <http://discourses.org/OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20Analysis.pdf>, 20/07/2019.

Битније од одређења политичког дискурса свакако су његове дистинктивне одлике које га чине интересантним за критичку дискурс анализу. Политички дискурс одликује посебан језички код. На његов коначни облик утиче и чињеница да политичари не говоре као индивидуе, већ као представници, конзистентно са ставовима своје партије, њеним целокупним дотадашњим дискурсом, али и властитим. „Политички дискурс обухвата епидеиктичко, тј. церемонијално, и делиберативно, тј. дебатно обраћање, што значи да је његова улога убјеђивање и постизање консензуса”; он је стога „интринзички дијалектички структуриран” јер „осим што политичар представља аргументе своје стране, он унапријед мора да има у виду и противаргументе друге стране и публике, што се врло често експлицитно одражава на структуру овог дискурса”.¹²

Армин Буркхардт (*Armin Burkhardt*) предложио је употребу појма „политичког језика” као „генеричког појма који обухвата ’све врсте јавних, институционалних и приватних разговора о политичким питањима, све типове текстова типичних за политику, као и употребу лексичких и стилских лингвистичких инструмената који карактеришу разговоре о политичким контекстима’. То је укључивало говор о политици и језику политичких медија, као и тзв. језик политике”. Као методологију која се користи за идеолошке реконструкције „политичког језика”, аутор је навео четири процедуре које се односе на његове различите нивое: лексичко-семантичке технике (анализа крилатица и вредносних речи, еуфемизама и идеолошке полисемије); реченице и текстуално-семантичке процедуре (анализа тропа, семантичких изотопа и стратегија укључивања и искључивања); прагматичне и текстуално-лингвистичке технике (анализа облика обраћања, говорних чинова, алузија, претпоставки, разговора, аргументације, реторике, цитата, жанрова и интертекстуалности); и коначно семиотичке технике (икона, симбол и семиотичка анализа). Овај каталог метода врло је инструктиван за аналитичаре политичког дискурса.¹³

12) Милица Вуковић, „Анализа политичког дискурса”, у зборнику: *Анализа дискурса: теорије и методе* (приредила: Славица Перовић), Институт за стране језике, Подгорица, 2014, стр. 214.

13) Ruth Wodak, *The Discourse of Politics in Action as Usual*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire, 2011, стр. 6–7.

Политички дискурс одликује низ лексичких, граматичких, прагматичких и реторичких специфичности, као и посебна употреба „аргументативних макростратегија”. У сфери лексике карактеристичан је избор одређеног вокабулара и употреба техничких, непрецизних и обележених речи, појаве као што су прекомерна лексикализација, употреба неологизама, посебна фразеологија и елиминација речи и фраза. „Понављање и прекомјерна лексикализација доводе до натурализације, тако да пропозиције добијају статус здраворазумског и нечега што се подразумејева”.¹⁴ За карактер политичког дискурса још су индикативнији низови конкорданци (формати у којима се презентују примери употребе речи у различитим контекстима) за одређену реч. „Конкорданце изабраних ријечи у дискурсима различитих политичких група могу указати на њихове идеологије, у смислу подржавања или супротстављања одређеним ставовима”.¹⁵ Листа конкордаци за заменице првог и трећег лица може потврдити присуство поларизације у политичком тексту. Наиме, за заменице „ја” и „ми” обично се вежу позитивни садржаји, док се за заменицу „они” везују негативни.

У литератури се посебно издвајају пет врсти дискурзивних стратегија које су укључене у позитивну самопрезентацију и негативну презентацију другог, односно које подржавају легитимност укључивања/искључивања и конструкције идентитета. Стратегије се генерално односе на (више или мање прецизан и наметан) план дискурзивне пракси, усвојених за постизање одређеног друштвеног, политичког, психолошког циља.¹⁶

Постоје референтне – или номинационе стратегије, помоћу којих се социјални актери конструишу и представљају, на пример, кроз стварање група и спољашњих група. То се ради кроз бројне језичке „уређаје” за категоризацију, укључујући метафоре, метонимије и синегдохе, у облику дела који означава целину или целина која означава део. Друштвени актери као појединци, чланови групе или група као целина, лингвистички су окарактерисани кроз предикације. Ове

14) Милица Вуковић, „Анализа политичког дискурса”, нав. дело, стр. 222.

15) Исто, стр. 217–219.

16) Ruth Wodak, *The Discourse of Politics in Action as Usual*, нав. дело, стр. 41.

дискурзивне стратегије имају за циљ да означе друштвене актере на мање или више позитиван или негативан начин, те су стога уско повезане са стратегијама номинације. Стратегије аргументације и фонд топоса кроз који су оправдане позитивне и негативне атрибуције које имају за циљ да дају легитимност друштвеном и политичком укључивању или искључивању особа или политика. Дискурзивне стратегије могу остваривати перспективацију, уоквиривање или заступање дискурса помоћу којих говорници изражавају своје учешће у дискурсу и позиционирају своје гледиште у извештавању, опису, наративи или цитирању релевантних догађаја или изјава. И коначно, стратегије за интензивирање и ублажавање. Оба ова аспекта помажу да се квалификује и модификује епистемички статус пропозиције појачавањем или ублажавањем илокуцијске силе исказа и као такве могу бити важан аспект презентације у мери у којој дјелују заштравајући или тонирајући исказано.¹⁷

Позитивно самопредстављање и негативно представљање другог захтевају оправдања која су неретко у форми топоса, „резервоара генерализованих кључних идеја из којих се могу генерисати специфичне тврдње или аргументи”.¹⁸ Као такви, они су кључни за подупирање наизглед убедљивих, а заправо слабих аргумената, и широко усвојени у свим политичким дебатама и жанровима. Већина топоса се примењује како би се оправдала и легитимисала позиција обезбеђивањем „заједничких општих места”, уместо значајних доказа (на пример, „нешто је терет, претња, нешто превише кошта” итд.). Топоси се користе за промовисање неких типичних двосмислености, које служе као квази-аргументативне пречице које повезују нејасне потезе у преговорима, доношењу одлука и слично.¹⁹

Лексикометријске методе корпусне лингвистике омогућавају мерење богатства језика који се користи на основу утврђивања броја различитих речи, лексичке специфичности и разноврсности вокабулара. Упоредјена са листом кључних речи из корпуса општег језика, листа кључних речи открива речи које најчешће користе. Тако, на пример, учесталост речи

17) Исто, стр. 42.

18) Исто.

19) Исто.

„ми” и „наш” открива потенцирање говорења у име групе, а конструкције са футуром потенцирају изражавање обећања. Обично се међу кључним речима налазе речи идеологеме, као што су нација, народ, држава, култура, „које представљају главна средства за креирање политичког опредјељења”.²⁰

За анализу политичког дискурса није важно само оно што је речено, већ и оно што није, било да је реч о елиминацији или импликатурама и пресупозицијама. Елиминација одређених речи или фраза из политичког дискурса примењује се када је потребно дистанцирати се од одређених ставова. Импликације се често разликују од онога што је директно речено у тексту. Имплицитни закључци из експлицитно датих информација у дискурсу, јављају се у више облика и укључују категорије какве су пресупозиције, конвенционалне и конверзационе импликатуре, конотације и логичке импликације. За разлику од пресупозиције, код које се такође изводи значење које није експлицитно присутно, импликатуре функционишу на нивоима већим од једне фразе или једне реченице и много више зависе од контекста и заједничког знања говорника и слушаоца. Холи (*Holly*) издваја два типа политичке импликатуре. Први тип под називом „техника шлеповања” примењује се тако што политичар у оквиру неке званичне теме „прошлепа” и скривену пропаганду која само привидно има везе са темом, а има сасвим други смисао и циљ. Код технике „фантомског значења” импликатура обухвата цео исказ. Основно значење уопште није битно и без оног имплицираног. Применом импликатура, остварује се скривено манипулисање намерама које се желе постићи исказом.²¹

Прагматички концепт који је изузетно ефикасан у обликовању политичког дискурса јесте пресупозиција, као својеврсно стратешко средство за паковање информација. Одређене информације износе се тако да се њихова истинитост подразумева, јер се износе заједно са садржајима који припадају заједничком знању говорника и слушаоца. Тиме се ствара сентимент солидарности између говорника и публике, будући да деле заједничка знања, а што је још битније, ограничава се простор за оспоравање изнесених садржаја, јер је потребан

20) Милица Вуковић, „Анализа политичког дискурса”, нав. дело, стр. 217–219.

21) Исто, стр. 226–228.

когнитивни напор за издвајање, формулисање и оспоравање пресупозиције, што јој обезбеђује велики манипулативни потенцијал.

Категорија подразумеваног знања којима политички дискурси баратају представља за критичке аналитичаре политичког дискурса један од централних концепата. У поставци Ван Дајка знање је пресудно за разумевање сложене међузависности текста и контекста и специфичног карактера комуникативне ситуације, као важног чиниоца продукције и разумевања дискурса. Комуникативну ситуацију, релевантну како за продукцију дискурса тако и за његово разумевање, Ван Дајк не сагледава само као интеракцијски, већ и као ментални/когнитивни феномен. За проблем којим се овде бавимо ментални аспект комуникативне ситуације је примаран. Прецизније реч је о појму „контекстуалног (менталног) модела”.

Контекстуални модел омогућава нам сагледавање посредног утицаја социјалног контекста (друштвене структуре, улоге учесника у комуникацији, време или простор) на дискурс и обрнуто. Као посебна врста менталних модела везаних за актуелни догађај, они су сачувани у нашој меморији и дефинишу наша лична искуства.

Ван Дајк контекст управо и одређује као менталне репрезентације учесника у комуникацији о релевантним одликама друштвене ситуације, унутар које се одвија њихова интеракција, односно стварају и разумевају текстови/разговори.²² Може се рећи да контекстуални модел, према којем учесник у интеракцији ствара претпоставке о томе шта читаоци/слушаоци знају, могу знати, шта су заборавили или још не знају, контролише структуру дискурса, те стога и његову продукцију и разумевање. Ти различити начини претпостављања и тврдњи везаних за знања у вези су и са стандардним категоријама претходних догађаја, историјске позадине, контекстом и очекивањима. (Ове когнитивне структуре истовремено су социјалне, као што је то случај и са знањем, ставовима, идеологијама, нормама и вредностима.

22) Teun A. van Dijk, *Text and context: Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*, Longman: London, 1992, стр. 215.

Као непрекидне и променљиве интерпретације и репрезентације актуелне говорне ситуације, контекстуални модели су динамични, јер дати дискурс мења знања учесника у интеракцији о ономе о чему је реч, што је последица онога што је изречено/написано.

Знање представља важну категорију контекстуалних модела. Ван Дајк га дефинише као „лична уверења која су потврђена као социјална, она која делимо с другима и која су дискурзивно подразумевана од стране чланова исте епистемичке заједнице”.²³ Услови за управљање знањима су у том смислу двоструко социјални: као уверења која су социјално размењена и као нешто чиме оперишу контекстуални модели, који су репрезентације комуникативних ситуација. Знање за Ван Дајка има и специфичан статус „когнитивног уређаја”, па га он и назива *K-device*. Овај „уређај” кључан је за контролисање многих важних аспеката дискурса, попут тога које су информације експлицитно изражене а које су претпостављене, шта се тврди. Калкулишући с претпостављеним знањем учесника у интеракцији (читалаца или слушалаца), у сваком њеном тренутку, он адаптира структуре текста/разговора према динамичним променама опсега тог знања.

Многи аспекти дискурса зависе од тога шта говорник/аутор текста претпоставља да слушаоци/читаоци знају или не знају о ономе о чему је реч, па у складу с тим нешто исказује а друго изоставља. Говорник/аутор текста прави избор из тог претпостављеног знања учесника, користећи се флексибилним стратегијама. Он може прећутно или експлицитно да претпоставља, или да подсети на оно заборављено или тешко сазнатљиво, а то може да ради и у складу са одређеним намерама прећуткивања, или инсистирања на нечему што намеће као опште знање.

За продукцију дискурса и његово разумевање битно је како се „рукује” различитим врстама знања и различитим врстама претпоставки. Ван Дајк истиче разлику између личних знања, оних интерперсоналне групе, институционалних, националних и културних знања, од којих „прва имају тенденцију да буду репрезентована као специфична знања, која су као и ментални

23) Teun A. van Dijk, *Text and context: Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*, нав. дело, стр. 75.

модели у епизодичној меморији, а касније, опште знање у 'социјалној' меморији. Ако *K- уређај* у контекстном моделу треба да регулише ове врсте знања, морамо претпоставити да, заједно са остатком контекстуалног модела, оно контролише вербалну експресију догађајних модела и генералног знања, као и њихове формулације у дискурсу".²⁴

У основи свега тога је лексичка репрезентација, „јер су ментални модели у сржи лексичког избора”. Лексичке ставке служе и кохезији на нивоу текста и кохеренцији са ширим контекстом и, ако се узму заједно, могу створити „заједничку темељну метафоричку схему као и нагласити или умањити нагласак политичких ставова и мишљења, прикупљати подршке, манипулисати јавним мњењем, изградити политички пристанак или легитимисати политичку моћ”. Ипак, како проучавамо такве (лексичке) феномене у ширем контексту? Да ли су лексичке појаве манифестација говорника који се понавља? Неки алати из корпусне лингвистике (ЦЛ) заиста могу представљати „моћан хеуристички алат који помаже јасним путевима до открића”, омогућавајући аналитичару „да погледа даље од самог текста како би открио друштвено смислене интерпретације у које ће се онда моћи укључити. социјално трансформативни рад”.²⁵

Критичка анализа дискурса чини очигледним начине на које су социјално размењена уверења дискурзивно продукована и како су она злоупотребљена за одржавање и легитимацију доминације. Ван Дајк истиче да је то потребно и када је реч о знању; јер, ако знање схватимо „као социјално потврђена уверења која деле припадници заједнице” јасно је да су друштвене групе или институције које имају повлашћен приступ јавном дискурсу, попут медија, или различитих ауторитета, у одличној позицији да утичу на формирање људских знања/уверења.²⁶

24) Исто, стр. 85.

25) Laura Filardo-Llamas, Michael S. Boyd, "Critical discourse analyses and Politics", нав. дело, стр. 318.

26) Teun A. van Dijk, *Text and context: Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*, нав. дело, стр. 88.

3. ЗАКЉУЧАК

У савременом глобализованом свету нових медијских технологија и масовног хипертрофираног комуницирања, снага моћи политичког дискурса посебно је дошла до изражаја. Поље политике је инхерентно везано за област медија, а новинари и политичари су међусобно зависни. Заједно, они конструишу специфична значења, слике и симболе политике које политички лаици примају без увида у њихове процесе настајања и знања о њиховим крајњим циљевима. Политичка репрезентација и легитимација зависе од ових конструкција које се преносе јавно и масовно. Заступљеност свакодневне политике у медијима испуњава важне функције. Медији конструишу и учвршћују „митове о политици”, убеђујући јавност у добре намере на којима се заснивају политичке одлуке, што грађанима треба да пренесе осећај сигурности, уверење да могу да верују да су политичари у стању донесу одговарајуће одлуке.

Упркос великој медијској експонираности политичког живота и политичара, политика је (п)остала ствар о којој се одлучује само на врху, а учешће грађана се често сматра недовољним. Критичке анализе политичког дискурса требало би да допринесу томе да политика постане транспарентнија како би се макар умањио демократски дефицит.

ЛИТЕРАТУРА

Вуковић Милица „Анализа политичког дискурса”, у зборнику: *Анализа дискурса: теорије и методе* (приредила: Славица Перовић), Институт за стране језике, Подгорица, 2014, стр. 213–248.

Пешић Јелена, Пешић Милена, „Унапређивање демократских капацитета медијске комуникације и критичка анализа дискурса”, *Политичка ревија*, бр. 4/2011, Институт за политичке студије, Београд, 2011, стр. 467–490.

- Пешић Милена, „Дискурс и национални митски наратив – о косовском миту”, у зборнику: *Дискурс и политика* (приредили: Дејана Вукасовић, Петар Матић), Институт за политичке студије, Београд, 2019, стр. 351–373.
- Breeze Ruth, “Critical discourse analysis and its critics”, *Pragmatics*, 21:4, International Pragmatics Association, 2011, стр. 495–525.
- Chouliaraki Lilie, Fairclough Norman, *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1999.
- Fairclough Norman, *Critical discourse analysis: The critical study of language*, Norman, London.
- Fairclough Norman, *Language and power*, Longman, London, 1989.
- Filardo-Llamas Laura, Boyd Michael S., “Critical discourse analyses and Politics”, in: *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*, Routledge (eds. John Flowerdew, John E. Richardson), London, 2017, стр. 312–327.
- Van Dijk Teun A, *Text and context: Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*, Longman Inc., London, 1992.
- Van Dijk Teun A, “What is Political Discourse Analyses?”, Internet, <http://discourses.org/OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20Analysis.pdf>, 20/07/2019.
- Wilson John, “Political Discourse”, in: *The Handbook of Discourse Analysis* (eds. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton), Blackwell Publishing, Oxford, 2003, стр. 398–415.
- Wodak Ruth, *The Discourse of Politics in Action as Usual*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire, 2011.

Milena Pesic, Sanja Stosic**CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS AND POLITICS****Resume**

The aim of this paper is to consider the possibility of critical discourse analysis to offer adequate treatment of political problems, that is, interpretation of political discourses, in accordance with its starting points, analytical methods and theoretical concepts. To this end, we outlined the main understandings and concepts of CDAs first, and then presented them in the context of their functioning against the distinctive features of political discourse.

The introductory section presents Norman Fairclough's, a dialectical concept of discourse. Understood as a way of marking a particular domain of social practice from a particular perspective, discourse is simultaneously socially constructed, but also plays a role in the construction and reproduction of social structures and relationships. In the continuation of this section, we have strived to explain how by examining specific instances of a language, such as texts or social interactions, one can discover social relationships that discourses reflect, configure, or reproduce, but also learn a great deal about the social context.

In the second part of the paper, starting from the ambiguous meaning of term "political discourse", as we defined its meaning as discourse that is realized in politics as a social activity and produced mainly by politicians in their official professional roles and institutional environment. After that we provided a list of its distinctive characteristics at the level of lexical, syntax and pragmatics, while referring to the analytical procedures applied by the CDA to deal with its complex and manipulative strategies. As one of the central concepts for such an endeavor, we have especially explained was van Dijk's concept of contextual models.

The contextual model allows us to look at the indirect influence of social context (social structures, participants' roles in communication, time or space) on discourse and vice versa. As a special kind of mental models related to the current event, they are stored

in our memory and define our personal experiences. Van Dyck defines the context as the mental representations of participants in communication about relevant features of the social situation, within which their interaction takes place, that is, they create and understand texts / conversations. It can be said that the contextual model according to which the participant interacts with assumptions about what readers / listeners know, can know, what they have forgotten or do not know yet, controls the structure of the discourse, and therefore its production and understanding. These different ways of assuming and related things for knowledge are also related to the standard categories of previous events, historical background, context and expectations. These cognitive structures are simultaneously social, as is the case with knowledge, attitudes, ideologies, norms and values. As continuous and variable interpretations and representations of the actual speech situation, contextual models are dynamic, because the given discourse changes participants' knowledge of the interaction of what it is about, which is a consequence of what is being said / written.

Knowledge is an important category of contextual models. Van Dyck defines it as "personal beliefs that are affirmed as social, those we share with others and which are discursively implied by members of the same epistemic community". Knowledge management conditions are in this sense doubly social: as beliefs that are socially exchanged and as something that contextual models operate on, which are representations of communicative situations.

Knowledge about van Dyke also has the specific status of a "cognitive device". This "device" is crucial in controlling many important aspects of discourse, such as what information is explicitly expressed and what is assumed, what is claimed. Calculating with the presumed knowledge of the interaction at each of its moments, participants (readers or listeners), adapt text / conversation structures to the dynamic changes in the range of that knowledge.

Many aspects of discourse depend on what the speaker/ author of the text assumes that the listener/ reader knows or does not know what it is about, and accordingly states something and omits the other. The speaker/ author of the text makes the choice of that participant's presumed knowledge, using flexible strategies. He

may tacitly or explicitly assumes, or recalls the forgotten or difficult to know, and he may do so in accordance with certain intentions of silence, or insist on something he imposes as general knowledge.

It is essential for the production of discourse and its understanding how to “handle” different types of knowledge and different types of assumptions. Van Dyck points out the difference between personal knowledge, those of the interpersonal group, institutional, national and cultural knowledge, the first of which tends to be represented as specific knowledge, which are like the mental models in episodic memory, and later, general knowledge in social memory. If the cognitive device in the context model is to regulate these types of knowledge, we must assume that, together with the rest of the contextual model, it controls the verbal expression of event models and general knowledge, as well as their formulations in discourse.

Critical analysis of discourse makes obvious the ways in which socially exchanged beliefs are discursively produced and how they are misused to maintain and legitimize domination. Van Dyck points out that this is necessary when it comes to knowledge; because, if we understand knowledge “as socially validated beliefs shared by members of the community”, it is clear that social groups or institutions with privileged access to public discourse, such as the media or different authorities, are in a great position to influence the formation of human knowledge / beliefs.

Keywords: critical discourse analysis, politics, power, ideology, discourse, context, meaning

* Овај рад је примљен 1. августа 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 12. септембра 2019. године.